

**Grassroots Social Innovation and Participatory in Local Government
in the Eastern Economic Corridor: A Case Study of
Ban Song Sub-district Municipality, Amphoe Phanom Sarakham,
Chachoengsao Province ***

Methina Isariyanon ^a

Article Info

Article history:

Received March 4, 2025.

Revised May 15, 2025.

Accepted July 7, 2025.

Keywords:

Social Innovation; Citizen Participation; Local Governance; Ban Song Sub-district Municipality

*This article was financially supported by (i) Burapha University (BUU), (ii) Thailand Science Research and Innovation (TSRI), and (iii) National Science Research and Innovation Fund (NSRF) Fiscal year 2021

Abstract

This article aims to examine the emergence of grassroots social innovation and citizen participation in local governance within the Eastern Economic Corridor, focusing on Ban Song Sub-district Municipality, Phanom Sarakham District, Chachoengsao Province. Employing qualitative research through document analysis and in-depth interviews with local administrators, community leaders, and scholars, the study found that grassroots social innovation was formed through collaboration among local leaders, municipal officials, and residents. Participation mechanisms included citizen involvement in planning, monitoring, and public learning processes, which fostered transparency, community ownership, and long-term sustainability. The research proposes eight strategic recommendations to enhance grassroots social innovation through inclusive participation, digital technology, leadership capacity building, and cross-sectoral networks-positioning social innovation as a vital driver for sustainable local development.

^a Lecturer, Dr., Department of Political Science, Faculty of Political Science and Law, Burapha University, Chon Buri 20130, Thailand. Email: methina@go.buu.ac.th

นวัตกรรมทางสังคมจากรากหญ้ากับการมีส่วนร่วมในการปกครองท้องถิ่น
 ในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก: กรณีศึกษาเทศบาลตำบลบ้านช่อง
 อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา *

เมทินา อีสริยานนท์^a

Article Info

Article history:

Received 4 มีนาคม 2568

Revised 15 พฤษภาคม 2568

Accepted 7 กรกฎาคม 2568

คำสำคัญ:

นวัตกรรมทางสังคม; การมีส่วนร่วมของประชาชน; การปกครองท้องถิ่น; เทศบาลตำบลบ้านช่อง

* บทความนี้ได้รับงบประมาณสนับสนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยบูรพา โครงการวิจัยประเภทงบประมาณเงินรายได้จากเงินอุดหนุนรัฐบาล (งบประมาณแผ่นดิน) ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2564

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการก่อรูปของนวัตกรรมทางสังคมจากรากหญ้าและการมีส่วนร่วมของประชาชนในการปกครองท้องถิ่นในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก โดยใช้กรณีศึกษาเทศบาลตำบลบ้านช่อง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา การวิจัยใช้ระเบียบวิธีแบบคุณภาพโดยอาศัยการวิเคราะห์เอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้บริหารท้องถิ่น ผู้นำชุมชน และนักวิชาการ ผลการวิจัยพบว่า นวัตกรรมทางสังคมในพื้นที่เกิดจากความร่วมมือระหว่างผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่เทศบาล และประชาชนในพื้นที่ ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างเป็นระบบ ทั้งในด้านการเสนอแนะ การวางแผน การตรวจสอบ และการพัฒนา ซึ่งนำไปสู่การเสริมสร้างความโปร่งใส ความรู้สึกมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของ และความยั่งยืนของชุมชน บทความยังเสนอแนวทางการพัฒนา 8 ประการ อาทิ การส่งเสริมการมีส่วนร่วมในทุกๆระดับ การใช้เทคโนโลยีดิจิทัล การเสริมสร้างศักยภาพผู้นำชุมชน และการสร้างเครือข่ายความร่วมมือ เพื่อขยายผลนวัตกรรมทางสังคมจากรากหญ้าให้เป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

บทนำ

ในบริบทของการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของโลกยุคปัจจุบัน ทั้งในมิติทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และเทคโนโลยี การพัฒนาชุมชนในระดับท้องถิ่นไม่สามารถพึ่งพาเพียงนโยบายจากรัฐส่วนกลางได้ หากแต่ต้องอาศัยศักยภาพของชุมชนในการขับเคลื่อนการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยเฉพาะผ่านการริเริ่มและสร้างสรรค์นวัตกรรมทางสังคมจากรากหญ้า ซึ่งหมายถึงกระบวนการหรือผลลัพธ์ที่เกิดจากความร่วมมือระหว่างภาคประชาชนในการคิดค้นวิธีการใหม่ในการแก้ไขปัญหาสาธารณะ โดยสอดคล้องกับบริบทเฉพาะของพื้นที่ตนเอง (McKeown, 2008)

นวัตกรรมทางสังคมในบริบทการพัฒนาท้องถิ่นจึงมิใช่เพียงการนำเทคโนโลยีหรือแนวคิดจากภายนอกมาปรับใช้ หากแต่ยังหมายถึงการเปลี่ยนแปลงกระบวนการทัศน์ในการจัดการพื้นที่ โดยเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน การเรียนรู้ร่วมกัน และการประสานพลังระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ ในชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด

^a อาจารย์ ดร., ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา ชลบุรี 20130 ไทย Email: methina@go.buu.ac.th

ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม ที่เน้นการเสริมอำนาจให้ประชาชนสามารถกำหนดทิศทางการพัฒนาของตนเองได้อย่างแท้จริง

อย่างไรก็ตาม แม้นโยบายของรัฐมีบทบาทในการกำหนดนโยบายภาพใหญ่ของประเทศ แต่ในหลายกรณี แนวนโยบายที่เน้นการขับเคลื่อนด้านเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมกลับไม่สอดคล้องกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน โดยเฉพาะในพื้นที่เขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก (Eastern Economic Corridor: EEC) ซึ่งถูกกำหนดให้เป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษสำคัญของประเทศ การพัฒนาในลักษณะ “บนลงล่าง” ดังกล่าว มีแนวโน้มลดทอนพื้นที่ทางอำนาจของชุมชนและกีดกันกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนจากการตัดสินใจสาธารณะ (Ketsuwan, 2018)

ภายใต้บริบทดังกล่าว เทศบาลตำบลบ้านช่อง จังหวัดฉะเชิงเทรา ได้พยายามสร้างระบบการบริหารจัดการท้องถิ่นที่ยึดประชาชนเป็นศูนย์กลาง โดยอาศัยกลไกการมีส่วนร่วมตามหลักธรรมาภิบาล การจัดทำแผนพัฒนาชุมชนร่วมกัน การประสานงานระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐกับประชาชน และการใช้พลังของเครือข่ายชุมชนเข้มแข็งเป็นฐานในการขับเคลื่อนการพัฒนา วิสัยทัศน์ของเทศบาลที่ว่า “เกษตรก้าวไกล อุตสาหกรรมพัฒนาการศึกษาทันสมัย นำประชาธิปไตย ประชาสุขใจ ห่างไกลยาเสพติด ใช้ชีวิตพอเพียง” ซึ่งการดำเนินงานภายใต้แนวทางดังกล่าว เป็นเครื่องสะท้อนทิศทางการพัฒนาที่เน้นทั้งมิติทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ความโปร่งใสในการบริหารจัดการ และคุณภาพชีวิตโดยรวมด้าน นำไปสู่การเกิดนวัตกรรมทางสังคมในระดับรากหญ้า ที่มีลักษณะของ “การมีส่วนร่วมในการปกครอง” เป็นหัวใจสำคัญ ซึ่งแตกต่างจากรูปแบบการบริหารแบบดั้งเดิมที่เน้นการสั่งการจากบนลงล่าง (Ban Song Sub-district Municipality, n.d.)

“การมีส่วนร่วมของประชาชนในเทศบาลตำบลบ้านช่อง” จึงมิได้จำกัดอยู่เพียงการรับฟังความคิดเห็นเชิงสัญลักษณ์ แต่ได้พัฒนาไปสู่กระบวนการมีส่วนร่วมเชิงลึก ที่ประชาชนสามารถเป็นเจ้าของกระบวนการพัฒนามีบทบาทในการตัดสินใจ ร่วมเรียนรู้ และร่วมขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะในระดับท้องถิ่นอย่างแท้จริง นำไปสู่การเกิด “นวัตกรรมทางสังคมจากรากหญ้า” ที่ตอบสนองต่อบริบทของชุมชน และสามารถต่อยอดสู่การพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน (Ban Song Sub-district Municipality, n.d.; W. Maneekong, personal communication, November 7, 2023) การทำให้กระบวนการนวัตกรรมสังคมเป็นกระบวนการเรียนรู้ การให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางในกระบวนการนวัตกรรมสังคม และการทำให้นวัตกรรมสังคม “การมีส่วนร่วมในการปกครอง” นี้เป็นวัฒนธรรมของชุมชนตำบลบ้านช่อง

แม้ว่างานวิจัยในอดีต เช่น งานของ Kanchanachitra, and Imm-emm (2001), Khutrakun (2010), Thongmak, and Angasinha (2017) และ Hanharuethaiwan, et al (2020) จะเสนอแนวทางการสร้างนวัตกรรมทางสังคมจากรากหญ้าที่หลากหลาย แต่กรณีของเทศบาลตำบลบ้านช่องได้นำเสนอมิติใหม่ของนวัตกรรมทางสังคมที่มีลักษณะเป็นระบบ ซึ่งขับเคลื่อนโดยกลไกประชาชนภายในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและกลุ่มเครือข่ายชุมชนอย่างสอดประสาน ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงให้ความสนใจศึกษาวัตกรรมการสร้างนวัตกรรมทางสังคมจากรากหญ้าที่เกิดขึ้นในพื้นที่เขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก โดยมุ่งเน้นกรณีศึกษาของเทศบาลตำบลบ้านช่อง เพื่อทำความเข้าใจว่า นวัตกรรมการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการปกครองท้องถิ่นที่ตอบสนองต่อปัญหาเฉพาะของพื้นที่ก่อรูปได้อย่างไร ประชาชนเข้ามีส่วนร่วมอย่างไร และแนวทางพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งนับเป็นก้าวสำคัญในการสร้างการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วม และยั่งยืนจากรากของสังคมไทย

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาการก่อรูปของนวัตกรรมทางสังคมจากรากหญ้างับการมีส่วนร่วมในการปกครองท้องถิ่นของเทศบาลตำบลบ้านช่อง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา

2. เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการปกครองท้องถิ่นของเทศบาลตำบลบ้านช่อง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา ที่มีต่อนวัตกรรมทางสังคมจากรากหญ้า

3. เพื่อเสนอแนะแนวทางในการพัฒนานวัตกรรมทางสังคมจากรากหญ้ากับการมีส่วนร่วมในการปกครองท้องถิ่นของเทศบาลตำบลบ้านช่อง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา

ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษานวัตกรรมทางสังคมจากรากหญ้ากับการมีส่วนร่วมในการปกครองท้องถิ่นของเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก โดยจะทำการศึกษาในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการก่อรูปของนวัตกรรมทางสังคมจากรากหญ้า การมีส่วนร่วมของประชาชนในการปกครองท้องถิ่นของเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก และข้อเสนอแนะที่มีต่อการพัฒนานวัตกรรมทางสังคมจากรากหญ้ากับการมีส่วนร่วมในการปกครองท้องถิ่นของเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก การเลือกพื้นที่ศึกษาใช้วิธีการแบบเจตนา (Purposive Sampling) โดยกำหนดให้เทศบาลตำบลบ้านช่อง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นกรณีศึกษา เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีความโดดเด่นด้านการเปิดพื้นที่ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการท้องถิ่นอย่างเป็นรูปธรรม และมีพัฒนาการที่ต่อเนื่อง โดยช่วงเวลาที่ใช้ในการศึกษาครอบคลุมระหว่างปี พ.ศ. 2550–2564 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่สะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนผ่านเชิงโครงสร้างทางการเมืองในระดับท้องถิ่น และการพัฒนากลไกการมีส่วนร่วมที่หลากหลายและมีประสิทธิภาพ (S. Janthamapitak, personal communication, November 17, 2023; W. Maneekong, personal communication, November 7, 2023)

ทบทวนวรรณกรรม

แนวคิดเกี่ยวกับนวัตกรรมทางสังคม

นวัตกรรมทางสังคม โดยเบื้องต้นสามารถกล่าวได้ว่า นวัตกรรมทางสังคม คือ สิ่งใหม่ ๆ วิธีการใหม่ ๆ และแนวทางใหม่ ๆ ไม่ว่าจะเป็นรูปธรรมหรือนามธรรมที่สร้างคุณค่าทั้งในเชิงแก้ปัญหาและเชิงพัฒนาให้แก่สังคมได้ โดยสร้างขึ้นมาจากพื้นฐานของแรงจูงใจทางสังคม และส่งผลประโยชน์ต่อเนื่องไปถึงระดับชุมชนและสังคมให้ยั่งยืน ทั้งนี้ นวัตกรรมสังคมไม่ได้จำกัดอยู่แค่ในมิติของที่มาของนวัตกรรมและมิติของผลลัพธ์เท่านั้น แต่นวัตกรรมทางสังคมอาจเกิดในระดับใดของสังคมก็ได้ (ถึงแม้ว่าการศึกษานี้ จะจำกัดขอบเขตการศึกษาไว้ที่ระดับชุมชน แต่ไม่ได้หมายความว่า นวัตกรรมสังคมจะต้องเกิดที่ระดับชุมชนเท่านั้น) นอกจากนี้ นวัตกรรมทางสังคมสามารถมีความหมายครอบคลุมผลลัพธ์ทุก ๆ ด้านในเชิงสังคม ทั้งด้านสุขภาพ การศึกษา การจัดการทรัพยากร การท่องเที่ยว เกษตรกรรม สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม ครอบครัวยุคใหม่ อาชีพ เป็นต้น (Wibulpolprasert, 2003)

แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน

การมีส่วนร่วมของประชาชน (Public Participation) หมายถึง กระบวนการที่เปิดโอกาสให้ประชาชนสามารถเข้าไปมีบทบาทในการตัดสินใจ ร่วมวางแผน และตรวจสอบกิจกรรมต่าง ๆ ของรัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยมุ่งเน้นการกระจายอำนาจจากรัฐสู่ประชาชน เพื่อให้เกิดการบริหารจัดการที่สอดคล้องกับความต้องการและบริบทของพื้นที่อย่างแท้จริง การมีส่วนร่วมของประชาชนมีอยู่ในหลากหลายระดับ ตั้งแต่ระดับการรับรู้ข้อมูล การปรึกษาหารือ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การร่วมเป็นภาคีในการดำเนินงาน ไปจนถึงการให้อำนาจในการตัดสินใจแก่ประชาชน ซึ่งแต่ละระดับสะท้อนถึงความลึกซึ้งของการมีส่วนร่วมที่แตกต่างกัน โดยระดับที่สูงขึ้นจะเพิ่มโอกาสในการส่งอิทธิพลต่อทิศทางและผลลัพธ์ของนโยบายสาธารณะ ในบริบทของการปกครองส่วนท้องถิ่น การมีส่วนร่วมของประชาชนถือเป็นแกนกลางของการบริหารตามหลักประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม ซึ่งเน้นการเสริมสร้างอำนาจให้แก่ประชาชนในการกำหนดชะตากรรมของตนเอง โดยเฉพาะในกระบวนการวางแผน

พัฒนา การจัดสรรงบประมาณ การติดตามและประเมินผล ตลอดจนการเสนอแนะแผนนโยบายสาธารณะ ซึ่งจะส่งผลให้เกิดความสอดคล้องระหว่างการบริหารราชการส่วนท้องถิ่นกับวิถีชีวิตของประชาชนในพื้นที่ (Office of the Decentralization to the Local Government Organization Committee, n.d.) นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมของประชาชนยังมีคุณูปการต่อการเสริมสร้างความโปร่งใส ความรับผิดชอบของรัฐ และการสร้างความเชื่อมั่นในระบบการปกครอง การที่ประชาชนได้รับรู้และมีส่วนร่วมตั้งแต่ขั้นตอนแรกของการกำหนดนโยบาย จนถึงขั้นตอนการติดตามผล ย่อมช่วยให้การดำเนินงานต่าง ๆ เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและเกิดความเป็นธรรมมากยิ่งขึ้น

ดังนั้น การนำแนวคิดเกี่ยวกับนวัตกรรมทางสังคมและการมีส่วนร่วมของประชาชนเข้ามาเป็นแนวคิดของการศึกษาหลัก ก็เพื่อที่จะทำให้เห็นว่ากระบวนการนวัตกรรมทางสังคมการก่อตัวอย่างไร และการเข้ามามีส่วนร่วมในการปกครองท้องถิ่นดำเนินการอย่างไรภายใต้ผู้กระทำการต่าง ๆ ของชุมชน เพื่อให้เกิดการพัฒนาและขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของชุมชน

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพแนวประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นการหาความจริงอย่างวิเคราะห์ ทั้งในส่วนของภาพรวมและพัฒนาการ การเก็บข้อมูลการวิจัย ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วย 2 วิธีการ คือ (1) การสำรวจเอกสาร ทั้งเอกสารขั้นต้น และเอกสารชั้นรอง เช่น รายงานการประชุม คำสั่งแต่งตั้ง ข้าราชการสัมพันธ์ รายงานการวิจัย เอกสารแผนพัฒนาของเทศบาล และหนังสือ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อมุ่งรวบรวมข้อมูลในประเด็นนอกเหนือจากการสัมภาษณ์ รวมทั้งใช้เป็นข้อมูลในการตรวจสอบผลที่ได้จากการสัมภาษณ์ (2) การสัมภาษณ์ ใช้การสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth Interview) และการสัมภาษณ์กลุ่ม จากผู้ที่สามารถให้ข้อมูลเป็นหลัก (Key-Informants) โดยมีแนวการสัมภาษณ์ (Interview Guide) เป็นเครื่องมือ สำหรับผู้ให้ข้อมูลหลักประกอบด้วย กลุ่มผู้บริหารและบุคลากรขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้นำชุมชนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ และนักวิชาการ ทั้งนี้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลจะคำนึงถึงและให้ความสำคัญกับจริยธรรมการวิจัย

การตรวจสอบข้อมูลเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยจะใช้หลักการสามเส้า (Triangulation) โดยใช้วิธีการ (1) สัมภาษณ์บุคคลหลายระดับที่มีความแตกต่างกันทางด้านหน้าที่รับผิดชอบ ในแต่ละกลุ่มองค์กรที่มีส่วนในการขับเคลื่อนชุมชน อาทิเช่น การสัมภาษณ์ผู้บริหาร การสัมภาษณ์ข้าราชการ การสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน เป็นต้น (2) ใช้วิธีเก็บข้อมูลที่หลากหลายมาตรวจสอบซึ่งกันและกัน อาทิเช่น ข้อมูลจากเอกสาร และการสัมภาษณ์ เป็นต้น และ (3) ใช้วิธีการสัมภาษณ์ซ้ำโดยเปลี่ยนเวลาและสถานที่ในการสัมภาษณ์ เพื่อให้สามารถยืนยันข้อมูลในกาลและเทศะที่แตกต่างกัน และให้เกิดความเชื่อมั่นในข้อมูลของผู้ให้สัมภาษณ์

กระบวนการวิเคราะห์ข้อมูล เป็นการนำเอาข้อมูลที่ได้จากการค้นคว้าวิจัย มาจัดกระทำให้เป็นระบบ และหาความหมาย แยกแยะองค์ประกอบ รวมทั้งเชื่อมโยงและหาความสัมพันธ์ของข้อมูล โดยอาศัยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ในการวิเคราะห์ข้อมูล จะวิเคราะห์ผู้กระทำการทางสังคม (Agency) ซึ่งเป็นกลุ่มบุคคลที่มีเจตจำนงในการปฏิบัติการทางสังคมลักษณะใดลักษณะหนึ่ง โดยผู้กระทำการอาจมีการรวมตัวในรูปพันธมิตร (Alliance) เพื่อระดมทรัพยากร หรือต่อสู้ทางสังคม (Social Struggle) เพื่อช่วงชิงการนำรวมทั้งทำให้ได้มาซึ่งสิ่งที่พึงประสงค์ หรือขับเคลื่อนไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้ด้วย

ผลการวิจัย

1. ข้อมูลบริบทพื้นฐาน

เทศบาลตำบลบ้านช่อง ตั้งอยู่ในอำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญทั้งในเชิงประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และการปกครองในระดับท้องถิ่น มีรากฐานการตั้งถิ่นฐานมายาวนานกว่า 200 ปี

โดยมีประวัติที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการอพยพของประชาชนจากกรุงศรีอยุธยาเพื่อรวมกำลังกับพระเจ้าตากสินมหาราช ทั้งยังเป็นเส้นทางคมนาคมสำคัญของพ่อค้าและผู้สัญจรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ซึ่งสะท้อนถึงพลวัตของชุมชนในการปรับตัวและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง (Office of Knowledge Management and Development, 2019; Ban Song Sub-district Municipality, 2023)

ในเชิงโครงสร้างการปกครอง เทศบาลตำบลบ้านช่องเริ่มต้นจากการเป็นองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ขนาดเล็ก ซึ่งจัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 30 มีนาคม พ.ศ. 2539 ต่อมาได้รับการยกระดับเป็นเทศบาลตำบลเมื่อวันที่ 25 กรกฎาคม พ.ศ. 2551 และได้รับการปรับสถานะเป็นเทศบาลขนาดกลางอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2556 ตามมติของคณะกรรมการพนักงานเทศบาลจังหวัดฉะเชิงเทรา โดยอาศัยอำนาจตามพระราชบัญญัติระเบียบบริหารงานบุคคลส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 ซึ่งสะท้อนถึงพัฒนาการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีความเข้มแข็งและมีบทบาทมากยิ่งขึ้นในด้านการบริหารพื้นที่ (Ban Song Sub-district Municipality, n.d.)

ด้านภูมิประเทศ พื้นที่ของเทศบาลตำบลบ้านช่อง ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มสลับกับพื้นที่เชิงเขา มีลักษณะของดินที่อุดมสมบูรณ์ เหมาะสมต่อการประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยมีพืชเศรษฐกิจหลัก ได้แก่ ข้าว มันสำปะหลัง ยางพารา ปาล์มน้ำมัน และไม้ผล เช่น มะม่วงและขนุน รวมถึงการเลี้ยงสัตว์และประมงน้ำจืดในบางพื้นที่ เช่น กระบือ สุกร เป็ด ไก่ ปลาน้ำจืด และกุ้ง (Khao Hin Sorn Royal Development Study Center, n.d.)

ประชากรส่วนใหญ่ในพื้นที่ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป รองลงมาได้แก่ เกษตรกร ผู้ประกอบการรายย่อย ค้าขาย พนักงานบริษัท และข้าราชการ ทั้งนี้ องค์ประกอบทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของเทศบาลตำบลบ้านช่องมีลักษณะที่หลากหลาย สะท้อนถึงการเป็นชุมชนที่มีพลวัต และมีศักยภาพในการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมจากฐานราก

2. การก่อรูปของนวัตกรรมทางสังคมจากรากหญ้ากับการมีส่วนร่วมในการปกครองท้องถิ่นของเทศบาลตำบลบ้านช่อง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา

การก่อรูปของนวัตกรรมทางสังคมจากรากหญ้ากับการมีส่วนร่วมในการปกครองท้องถิ่นของเทศบาลตำบลบ้านช่อง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา ผู้วิจัยสามารถวิเคราะห์โดยใช้การปฏิบัติการของการทั้ง 3 ฝ่าย ที่ก่อให้เกิดการนวัตกรรมทางสังคมจากรากหญ้ากับการมีส่วนร่วมในการปกครองท้องถิ่นของเทศบาลตำบลบ้านช่อง ดังต่อไปนี้

2.1. การก่อรูปของนวัตกรรมทางสังคมจากรากหญ้ากับการมีส่วนร่วมในการปกครองท้องถิ่นผ่านผู้นำท้องถิ่นและผู้นำชุมชน ประกอบด้วย

2.1.1 ผู้นำที่ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมในการเปลี่ยนแปลงและการปกครองร่วมกันในพื้นที่ชุมชน จากช่วงเวลาหลังปี พ.ศ. 2539 เป็นต้นมา ตำบลบ้านช่องมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการปกครองจากระบบท้องที่มาเป็นองค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งเป็นผลมาจากการกระจายอำนาจลงสู่ท้องถิ่นตามนโยบายของรัฐ การเปลี่ยนแปลงนี้ได้เปิดพื้นที่ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการชุมชนอย่างแท้จริง โดยผู้นำท้องถิ่นได้เปิดโอกาสให้ชาวบ้านแสดงออกถึงปัญหาของตนเองในการประชุมและมีการระดมความคิดเห็นเพื่อหาทางออกร่วมกัน สิ่งนี้แสดงให้เห็นถึงกระบวนการมีส่วนร่วมที่ประชาชนมิใช่เพียงผู้รับบริการ แต่เป็น “เจ้าของปัญหาและแนวทางแก้ไข” โดยตรง (S. Janthammapitak, personal communication, November 17, 2023)

รวมทั้งการประชุมเพื่อเปิดรับฟังความคิดเห็นเป็นการเปลี่ยนแปลงแนวคิดในการบริหารอย่างชัดเจน กล่าวคือ จากเดิมที่ราชการมีอำนาจตัดสินใจเด็ดขาด มาเป็นการเน้นความเห็นของประชาชน เช่น วาทกรรมว่า “ข้าราชการต้องเกรงใจชาวบ้าน เพราะมานั่งประชุมมีเบี้ยเลี้ยง ในขณะที่ชาวบ้านมีดอกเบี๋ย ๓กส. ดิดหลังมาประชุม” สะท้อนการให้คุณค่าต่อเสียงของประชาชนในการร่วมตัดสินใจ ซึ่งนำไปสู่การบริหารที่มีความชอบธรรม และเกิดการเปลี่ยนแปลงที่ตอบสนองต่อความต้องการที่แท้จริงของชุมชน (W. Maneekong, personal communication, November 7, 2023)

2.1.2 ผู้นำที่ไม่เน้นการสร้างฐานเสียงทางการเมือง นายกเทศมนตรีสมชาย จันทรมาพิทักษ์ ได้แสดงให้เห็นถึงการเป็นผู้นำที่ไม่ยึดติดกับการเมืองแบบพวกเรา-พวกเขา แต่กลับวางตัวเป็นกลางและให้ความช่วยเหลืออย่างเท่าเทียม ตัวอย่างเช่น กรณีในปี พ.ศ. 2551–2552 เมื่อเกิดวิกฤตการณ์น้ำเพื่ออุปโภคบริโภค ได้อนุมัติงบประมาณช่วยเหลือหมู่บ้านที่มีความเดือดร้อนรุนแรงก่อน แม้ว่าหมู่บ้านนั้นจะไม่ใช่อำเภอของตนเองก็ตาม และภายหลังจึงใช้งบประมาณอีกส่วนหนึ่งในการช่วยเหลือหมู่บ้านอื่น ซึ่งเป็นบ้านเกิดของตนและถือเป็นฐานเสียงของตนเอง แสดงให้เห็นว่าเกณฑ์ในการตัดสินใจของผู้นำไม่ได้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของคะแนนเสียงหรือผลประโยชน์ทางการเมือง แต่เน้นความยุติธรรม ความเร่งด่วน และความจำเป็นของประชาชนเป็นสำคัญ ซึ่งเป็นลักษณะของผู้นำที่ทำงานเพื่อส่วนรวมมากกว่าผลประโยชน์ส่วนตนหรือพรรคพวก (S. Janthammapitak, personal communication, November 17, 2023)

2.1.3 ผู้นำที่ทำงานเชิงพื้นที่ร่วมกัน การบริหารงานของเทศบาลตำบลบ้านช่องมีลักษณะของ “การทำงานเชิงพื้นที่” (Place-based Governance) อย่างเด่นชัด โดยผู้นำชุมชนและประชาชนมีการประชุมร่วมกันเป็นประจำ มีการจัดตั้งทีมงานแกนนำในแต่ละหมู่บ้านเพื่อรับผิดชอบงานต่าง ๆ ของชุมชน และมีการสื่อสารสองทางระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับประชาชนอย่างต่อเนื่อง (Y. Saubon personal communication, November 14, 2023)

ลักษณะของการทำงานดังกล่าว ไม่ใช่แค่การส่งนโยบายจากส่วนบนลงล่าง แต่เป็นการร่วมกัน “คิด-ทำ-แก้ไข” ปัญหาอย่างเป็นระบบ การทำงานของนายกสมชายจึงไม่ใช่แค่การกำหนดนโยบาย แต่เป็นการลงพื้นที่พบปะประชาชน และรับฟังปัญหาโดยตรง ซึ่งสะท้อนถึงภาวะผู้นำแบบมีส่วนร่วม (Participatory Leadership) ที่ส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาตามบริบทจริงของพื้นที่ และเป็นหัวใจสำคัญของการบริหารท้องถิ่นที่ยั่งยืน

2.1.4 ผู้นำที่คืนอำนาจให้กับประชาชน การที่นายกเทศมนตรีวันวรรคอำนาจตัดสินใจของตนเองในหลายกรณี และยอมรับฟังเสียงของประชาชนก่อนเป็นลำดับแรก ถือเป็นลักษณะสำคัญของ “การคืนอำนาจให้ประชาชน” หรือ “ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม” (Deliberative Democracy) ซึ่งผู้นำไม่ได้ทำหน้าที่แค่บริหารจัดการ แต่ยังทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยความสะดวกในการตัดสินใจร่วมของชุมชน

คำว่า “ครองคน ครองงาน” ซึ่งใช้ในกรณีของเทศบาลตำบลบ้านช่อง ยังสะท้อนถึงการจัดการที่อาศัยพลังของประชาชนและเครือข่ายชุมชนเป็นฐาน ไม่ใช่การบริหารแบบอิงอำนาจรัฐหรือระบบราชการอย่างแข็งตัว การที่ประชาชนรู้สึกว่ามีเสียงของตนเอง และมีสิทธิพลต่อการตัดสินใจในระดับนโยบาย ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ และชุมชนสามารถกำหนดทิศทางพัฒนาของตนเองได้อย่างแท้จริง (S. Janthammapitak, personal communication, November 17, 2023)

2.2 การก่อรูปของนวัตกรรมทางสังคมจากรากหญ้ากับการมีส่วนร่วมในการปกครองท้องถิ่นผ่านการเกิดขึ้นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ประกอบด้วย

2.2.1 การสร้างการเรียนรู้การมีส่วนร่วมจากประชาชนตามระบอบประชาธิปไตย การเกิดขึ้นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลหรือเทศบาลของชุมชนตำบลบ้านช่อง เป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจ และการเลือกผู้นำของตนเองตามวิถีของ

การปกครองตามระบบประชาธิปไตย ทำให้เกิดการบริหารจัดการท้องถิ่นร่วมกัน มีการกำหนดนโยบายและแผนการพัฒนาที่มาจากความร่วมมือร่วมใจของประชาชนในชุมชนและสามารถตอบสนองต่อความต้องการและปัญหาของชุมชนได้อย่างเหมาะสม

2.2.2 การสะท้อนความต้องการของประชาชนในการพัฒนา เมื่อมีองค์กรปกครองท้องถิ่นเกิดขึ้นในชุมชน ที่ผ่านการเลือกตั้งผู้นำหรือผู้บริหารของชุมชนตำบลบ้านช่องตามระบอบประชาธิปไตย เป็นเสมือนการสร้างสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจและขับเคลื่อนนโยบายหรือแผนงานต่าง ๆ ร่วมกันในการพัฒนา ที่จะส่งผลให้ประชาชนในพื้นที่ที่มีความเป็นอยู่และมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น เทศบาลตำบลบางช่องจึงทำหน้าที่ในการรวบรวมเสียงสะท้อนความต้องการของประชาชนในการพัฒนาหรือแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของชุมชน รวมทั้งยังเป็นแหล่งรวบรวมผู้คนที่มีปฏิบัติงานหรือประชุมหารือหรือปรึกษาแสดงความคิดเห็นต่อประเด็นต่าง ๆ จึงทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทาง นโยบาย และแผนงานพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง (S. Janthammapitak, personal communication, November 17, 2023)

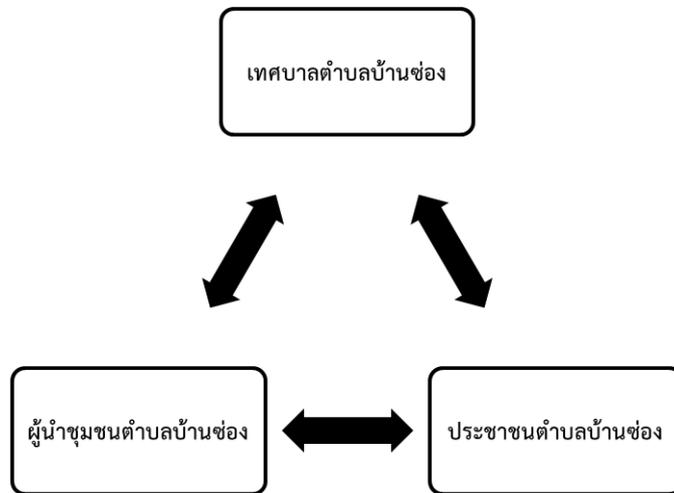
2.3 การก่อรูปของนวัตกรรมทางสังคมจากรากหญ้ากับการมีส่วนร่วมในการปกครองท้องถิ่นผ่านความร่วมมือของประชาชนในพื้นที่ตำบลบ้านช่อง ประกอบด้วย

2.3.1 ความรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ความเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนเป็นความรู้สึกถึงความต้องการที่จะเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของการตัดสินใจหรือสิ่งที่จะดำเนินการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนของตนเอง ซึ่งประชาชนในชุมชนตำบลบ้านช่องได้มีการสะท้อนให้เห็นถึงความเสียสละเวลาในการประกอบอาชีพของตนเอง และมาเข้าร่วมประชุมตามกำหนดการนัดหมายที่สำคัญ ๆ เช่น การประชุมประชาคม หรือการประชุมเพื่อจัดทำแผนพัฒนาชุมชน เป็นต้น ทั้งนี้ ก็เพื่อเป็นการรักษาผลประโยชน์ของตนเองจากการเกิดขึ้นของโครงการหรือกิจกรรมต่าง ๆ หรือส่วนหนึ่งก็เข้าร่วมแสดงความคิดเห็นต่อปัญหาหรือวาระต่าง ๆ ที่เป็นประเด็นในชุมชน เพื่อการหาข้อตกลงร่วมกันหรือการแก้ไขปัญหาชุมชนร่วมกัน (Y. Saubon personal communication, November 14, 2023)

2.3.2 การดำรงอยู่ของวัฒนธรรมไทยพวนในชุมชน วัฒนธรรมไทยพวนในชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างความเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของประชาชนในชุมชน การมีวัฒนธรรมไทยพวน รวมถึงมีการสนับสนุนวัฒนธรรมดังกล่าวทั้งจากผู้นำชุมชนและเทศบาลตำบลบ้านช่อง ยังเป็นส่วนสร้างความเข้มแข็งในชุมชนและทำให้ประชาชนเข้าใจหรือรับรู้ความสำคัญของการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน (Y. Saubon personal communication, November 14, 2023; W. Maneekong, personal communication, November 7, 2023)

2.3.3 ความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนในพื้นที่ ซึ่งในพื้นที่ตำบลบ้านช่องได้มีการรวมกลุ่มในการขับเคลื่อนชุมชนที่หลากหลายและเข้มแข็ง ในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มทางด้านเศรษฐกิจ กลุ่มทางด้านสังคม และกลุ่มทางด้านสุขภาพและสิ่งแวดล้อม ส่งผลให้การมีส่วนร่วมของประชาชนในการขับเคลื่อนชุมชนตำบลบ้านช่อง ถือว่าเป็นหนึ่งกระบวนการที่สำคัญในการปกครองท้องถิ่น เพราะถือว่าการสนับสนุนและสร้างการทำงานร่วมกันระหว่างประชาชนและหน่วยงานภาครัฐ ท้องถิ่น ท้องที่ เพื่อเป็นการส่งเสริมการพัฒนาชุมชนและแก้ไขปัญหาความเป็นอยู่ของชาวบ้าน ทั้งนี้การเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนเป็นการแสดงออกถึงการนำประสบการณ์ ความรู้ ทักษะ และความสามารถนำมาช่วยกันแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชน อันทำให้เกิดแนวทางในการขับเคลื่อนการปกครองท้องถิ่นให้มีการมีส่วนร่วมและการสร้างนวัตกรรมทางสังคมอย่างยั่งยืนในชุมชนตำบลบ้านช่อง (Y. Saubon personal communication, November 14, 2023; W. Maneekong, personal communication, November 7, 2023)

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นถึงจุดเริ่มต้นของการปกครองส่วนท้องถิ่นของชุมชนตำบลบ้านช่อง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา และเป็นที่มาของการมีประชาธิปไตยในท้องถิ่นท้องที่ผ่านการใช้สิทธิเลือกตั้งผู้นำชุมชนและคณะบริหารฯ จนนำมาสู่รูปแบบการทำงานร่วมกันระหว่างผู้นำชุมชน เทศบาลตำบลบ้านช่อง และประชาชนในพื้นที่ ก่อให้เกิดนวัตกรรมทางสังคมจากรากหญ้ากับการมีส่วนร่วมในการปกครองท้องถิ่น จนเกิดเป็นความสัมพันธ์ของผู้กระทำการที่ก่อรูปของนวัตกรรมทางสังคมจากรากหญ้ากับการมีส่วนร่วมในการปกครองท้องถิ่นของเทศบาลตำบลบ้านช่อง ดังจะเป็นได้จากภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 1 ความสัมพันธ์ของผู้กระทำการที่ก่อรูปของนวัตกรรมทางสังคมจากรากหญ้ากับการมีส่วนร่วมในการปกครองท้องถิ่นของเทศบาลตำบลบ้านช่อง

3. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการปกครองท้องถิ่นของเทศบาลตำบลบ้านช่อง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา ที่มีต่อนวัตกรรมทางสังคมจากรากหญ้า

สำหรับประเด็นในการมีส่วนร่วมของประชาชนในการปกครองท้องถิ่นของเทศบาลตำบลบ้านช่อง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา ที่มีต่อนวัตกรรมทางสังคมจากรากหญ้านั้น จะเห็นได้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนถือเป็นปัจจัยที่สำคัญที่มีผลต่อการเสริมสร้างนวัตกรรมทางสังคมจากรากหญ้าให้เกิดขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยสามารถแบ่งประเด็นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการปกครองส่วนท้องถิ่นของเทศบาลตำบลบ้านช่องออกเป็น 3 ประเด็นใหญ่ (Y. Saubon personal communication, November 14, 2023; W. Manekong, personal communication, November 7, 2023; S. Janthammapitak, personal communication, November 17, 2023) ดังต่อไปนี้

3.1 กลไกการมีส่วนร่วมของประชาชนในการปกครองส่วนท้องถิ่นของเทศบาลตำบลบ้านช่อง

3.1.1 กลไกด้านการมีส่วนร่วมในการเสนอแนะและเข้าร่วมในการวางแผน กล่าวคือ เทศบาลตำบลบ้านช่อง มีการเปิดโอกาสให้ประชาชนในพื้นที่ มีการประชุมประชาคมของหมู่บ้านตนเอง เพื่อเป็นการให้สิทธิในการเสนอแนะและแสดงความต้องการต่าง ๆ ในการวางแผนพัฒนาท้องถิ่นของเทศบาลตำบลบ้านช่อง ซึ่งการร่วมกันในการกำหนดเป้าหมายและจัดทำแผนดำเนินการต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับความต้องการและความเหมาะสมของชุมชนและหมู่บ้านของตนเอง

3.1.2 กลไกด้านการประชาสัมพันธ์เสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ กล่าวคือ เป็นการสร้างการเชื่อมโยงและเข้าถึงการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมในการปกครองท้องถิ่นของเทศบาลตำบลบ้านช่อง เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นอย่างมีประสิทธิภาพ

3.2 กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการปกครองส่วนท้องถิ่นของเทศบาลตำบลบ้านช่อง

3.2.1 กระบวนการมีส่วนร่วมผ่านการประชาคมหมู่บ้าน กล่าวคือ การประชาคมหมู่บ้านของเทศบาลตำบลบ้านช่องเปรียบเสมือนพื้นที่สำหรับการแสดงความคิดเห็นและความต้องการการพัฒนาหรือแก้ไขปัญหาของหมู่บ้าน รวมถึงการสะท้อนการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจการจัดทำโครงการต่าง ๆ ภายในพื้นที่หมู่บ้าน ซึ่งทางเทศบาลตำบลบ้านช่องจะมีการนำไปบรรจุเป็นแผนพัฒนาท้องถิ่นภายหลัง

3.2.2. กระบวนการมีส่วนร่วมผ่านการร่วมกันตรวจสอบการทำงาน กล่าวคือ กระบวนการเข้ามามีส่วนร่วมในการตรวจสอบการทำงานของเทศบาลตำบลบ้านช่องของประชาชนในพื้นที่ ถือว่าเป็นกระบวนการที่มีความสำคัญในการเสริมสร้างภาพลักษณ์ ความโปร่งใส และความรับผิดชอบภายในเทศบาลที่มีต่อชุมชน ซึ่งกระบวนการนี้จำเป็นที่จะต้องอาศัยการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่ายในการสอดส่องและติดตามการทำงาน

3.2.3 กระบวนการมีส่วนร่วมผ่านการสร้างการเรียนรู้ของชุมชน กล่าวคือ ผู้บริหารและผู้นำชุมชนได้นำมาเสริมสร้างให้ประชาชนในชุมชนรู้จักสิทธิและหน้าที่ทางการเมืองและเชื่อมั่นในความเสมอภาคของคน รวมถึงการเสริมสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของ มีความสามัคคี และการเป็นสมาชิกของชุมชนโดยกระบวนการมีส่วนร่วม

3.3 ผลที่เกิดขึ้นจากการมีส่วนร่วมของประชาชนในการปกครองส่วนท้องถิ่นของเทศบาลตำบลบ้านช่อง

3.3.1 การเสริมสร้างการมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนและเทศบาล กล่าวคือ การที่ประชาชนได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการตัดสินใจและร่วมดำเนินการในกระบวนการต่าง ๆ ถือว่าเป็นสิ่งที่เพิ่มการรับรู้ ความเข้าใจ และความเชื่อมั่นต่อการทำงานของเทศบาลที่เพิ่มมากขึ้น

3.3.2 การบันทึกข้อมูลของชุมชน กล่าวคือ ประชาชนในพื้นที่มีโอกาสในการที่จะเป็นส่วนหนึ่งของการบันทึกข้อมูลต่าง ๆ ลงไปในบันทึกข้อมูลของชุมชน ซึ่งจะมีการปรับปรุงให้มีความทันสมัยในการประชุมของหมู่บ้านในแต่ละครั้ง

3.3.3 การเพิ่มความโปร่งใสและลดการทุจริตของเทศบาล กล่าวคือ ด้วยความที่ประชาชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการจัดซื้อจัดจ้าง การตรวจรับงานของโครงการต่าง ๆ ถือว่าเป็นการลดโอกาสในการทุจริตให้น้อยลง และเพิ่มความโปร่งใสในการทำงานที่เพิ่มมากขึ้น

3.3.4 การสร้างการเรียนรู้ การรักษาความมั่นคง และความยั่งยืนของชุมชน กล่าวคือ เนื่องด้วยชุมชนมีการเรียนรู้ที่จะมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของตนเองให้เกิดความเข้มแข็ง จึงทำให้ประชาชนในพื้นที่เกิดความตระหนักรู้ถึงความรับผิดชอบและการรักษาทรัพยากรของตนเองให้ดำรงอยู่และก่อให้เกิดความมั่นคงในการดำเนินชีวิตของตนเอง

3.3.5 การได้รับรางวัลจากหน่วยงานต่าง ๆ กล่าวคือ เมื่อชุมชนและเทศบาลมีการทำงานร่วมกัน และมีความสามัคคีกันในการทำงานร่วมกัน จึงเป็นที่แน่นอนว่า ชุมชนหรือเทศบาลนั้น ย่อมที่จะได้รับรางวัลต่าง ๆ ตามที่มีการจัดกิจกรรมประกวดหรือคัดเลือก อันเป็นผลงานที่เป็นรูปธรรมที่แสดงออกได้อย่างชัดเจนถึงผลลัพธ์ของการดำเนินการที่ผ่านมาของเทศบาลตำบลบ้านช่องและชุมชนตำบลบ้านช่อง

4. ข้อเสนอแนะแนวทางในการพัฒนาวัฒนธรรมทางสังคมจากรากหญ้ากับการมีส่วนร่วมในการปกครองท้องถิ่นของเทศบาลตำบลบ้านช่อง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา

ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะแนวทางในการพัฒนาวัฒนธรรมทางสังคมจากรากหญ้ากับการมีส่วนร่วมในการปกครองท้องถิ่น (Y. Saubon personal communication, November 14, 2023; W. Maneekong, personal communication, November 7, 2023; S. Janthammapitak, personal communication, November 17, 2023; Praditsil, et al, 2020) ดังต่อไปนี้

4.1 การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในทุกกระดับ

ประชาชนในชุมชนตำบลบ้านช่อง มีการเข้าร่วมในการทำกิจกรรมและดำเนินงานร่วมกับทางเทศบาลตำบลบ้านช่องมากในระดับหนึ่ง แต่อาจจะมีข้อจำกัดสำหรับประชาชนในบางกลุ่มหรือบางครั้งด้วยสภาพการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคม ดังนั้นการพัฒนาและเสริมสร้างจิตสำนึกของประชาชนบนพื้นฐานความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยในการขับเคลื่อนการพัฒนาาร่วมกันกับเทศบาลตำบลบ้านช่อง และสร้างกลไกให้ประชาชนมีส่วนร่วมในทุกกระบวนการของการปกครองท้องถิ่นต้องได้รับการดำเนินการอย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะในขั้นตอนการกำหนดนโยบาย การจัดทำแผนพัฒนา การตรวจสอบการบริหารงาน และการประเมินผลการดำเนินงาน เพื่อให้การมีส่วนร่วมมิใช่เพียงเชิงสัญลักษณ์ หากแต่เป็นการมีส่วนร่วมที่มีผลต่อทิศทางการพัฒนาอย่างแท้จริง

4.2 การพัฒนาศักยภาพและความรู้ของประชาชนในการมีส่วนร่วม

การจัดกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมให้กับประชาชนโดยเน้นการวิเคราะห์เชิงประเด็น การคิดเชิงระบบ และการใช้เครื่องมือเพื่อการมีส่วนร่วมทางนโยบาย ถือว่าเป็นมาตรการสำคัญที่ช่วยยกระดับคุณภาพของภาคประชาชนให้มีบทบาทอย่างเข้มแข็งในการกำหนดอนาคตของตนเองและชุมชน เพื่อสามารถในการเข้าไปมีส่วนร่วมพัฒนาชุมชนหรือการแก้ไขปัญหาของชุมชนสู่ความยั่งยืน

4.3 การสร้างแรงจูงใจให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง

การออกแบบแรงจูงใจในรูปแบบที่ไม่จำกัดอยู่เพียงผลตอบแทนในเชิงวัตถุเท่านั้น หากแต่รวมถึงการสร้างคุณค่าใหม่ให้กับการมีส่วนร่วม เช่น การยอมรับทางสังคม การประกาศเชิดชูเกียรติ และการเปิดพื้นที่ให้ประชาชนมีสถานะเป็น “พลเมืองที่มีบทบาทเชิงนโยบาย”

4.4 การจัดตั้งกองทุนสนับสนุนวัฒนธรรมทางสังคม

การออกแบบกลไกทางการคลังในระดับท้องถิ่น เช่น การตั้งกองทุนวัฒนธรรมสังคมชุมชนท้องถิ่น เป็นต้น โดยกองทุนนี้จะมามีบทบาทในการสร้างโอกาสให้ประชาชนสามารถริเริ่มและขับเคลื่อนโครงการที่มีลักษณะสร้างสรรค์และเชื่อมโยงกับปัญหาจริงในพื้นที่ และตอบสนองความต้องการของชุมชน ที่จะส่งผลให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และความร่วมมือในแนวราบอย่างเป็นรูปธรรม

4.5 การพัฒนาภาวะผู้นำชุมชนและเครือข่ายท้องถิ่น

การส่งเสริมภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์และการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมในกลุ่มผู้นำชุมชนในพื้นที่ เป็นภารกิจหนึ่งที่ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยการฝึกอบรม การจัดเวทีแลกเปลี่ยน และการสนับสนุนทรัพยากรอย่างเหมาะสม เพื่อหล่อหลอมผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ ยึดโยงกับประชาชน สามารถเชื่อมประสานระหว่างภาครัฐกับชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ และสามารถที่จะต่อยอดการทำงานจากรุ่นสู่รุ่นในพื้นที่ได้อย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

4.6 การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อสนับสนุนการมีส่วนร่วม

การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการมีส่วนร่วมในระดับท้องถิ่น เช่น การพัฒนาแอปพลิเคชันเพื่อการศึกษา สุขภาพ หรือการจัดการทรัพยากรชุมชนอย่างยั่งยืน การใช้เทคโนโลยีเพื่อการบริหารงาน เป็นต้น ไม่เพียงแต่ช่วยเพิ่มความโปร่งใสในการบริหารงาน หากยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการเปิดพื้นที่การสื่อสาร และสร้างสำนึกความเป็นเจ้าของร่วมผ่านการมีข้อมูลที่เข้าถึงง่ายและต่อเนื่อง

4.7 การสร้างพื้นที่สาธารณะเพื่อการเรียนรู้และปฏิสัมพันธ์

การสร้างพื้นที่ที่เหมาะสมทั้งพื้นที่ทางกายภาพและทางสังคมที่เอื้อต่อการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เช่น ศูนย์เรียนรู้ชุมชน เวทีสาธารณะ หรือแพลตฟอร์มออนไลน์ มีบทบาทสำคัญต่อการสื่อสารสองทางระหว่างภาคประชาชนกับเทศบาล ก่อให้เกิดความเชื่อมโยงกันของการปฏิบัติงานพัฒนาพื้นที่ อันนำไปสู่ความเข้าใจร่วมและการดำเนินงานที่มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

4.8 การพัฒนาเครือข่ายแนวราบกับภาคส่วนต่าง ๆ

ในการสร้างพันธมิตรหรือเครือข่ายของการทำงาน โดยการจัดตั้งเครือข่ายการทำงานร่วมกันระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับภาคประชาสังคม ภาควิชาการ และภาคเอกชน ทั้งภายในและภายนอกชุมชน เป็นกลยุทธ์ที่ช่วยขยายขีดความสามารถของพื้นที่ในการออกแบบและขับเคลื่อนนวัตกรรมทางสังคม ซึ่งส่งผลต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนและตอบสนองต่อปัญหาที่หลากหลายและซับซ้อน รวมถึงการถอดบทเรียน รวบรวมองค์ความรู้ แนวปฏิบัติที่ดี (Best Practices) เครื่องมือและกรณีศึกษาของกลไกการมีส่วนร่วมที่ประสบความสำเร็จ เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ สร้างเครือข่าย และขยายผลทั้งในระดับภายในพื้นที่เองและในพื้นที่อื่น ๆ

โดยสรุปการพัฒนานวัตกรรมทางสังคมจากรากหญ้าของเทศบาลตำบลบ้านช่อง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา การส่งเสริม “นวัตกรรมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการปกครองท้องถิ่น” ไม่ใช่เพียงการเติมเต็มกลไกประชาธิปไตย แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างที่หล่อหลอมให้ประชาชนมีบทบาทเชิงนโยบาย มีพื้นที่ทางอำนาจ และมีศักดิ์ศรีในฐานะพลเมือง การดำเนินการตามข้อเสนอแนะข้างต้นจึงเป็นการวางรากฐานของท้องถิ่นที่มีความยืดหยุ่น เข้มแข็ง และยั่งยืนในระยะยาวได้

บทสรุป

นวัตกรรมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการปกครองท้องถิ่น จังหวัดฉะเชิงเทรา มีรากฐานสำคัญจาก 3 องค์ประกอบหลัก ได้แก่ ผู้นำที่ยึดหลักประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม การจัดตั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่เปิดพื้นที่ให้ประชาชนมีบทบาทในการตัดสินใจ และความร่วมมือของประชาชนในชุมชนที่มีความรู้สึกเป็นเจ้าของปัญหาและพร้อมมีส่วนร่วมในการพัฒนา โดยที่ผู้นำท้องถิ่นของเทศบาลตำบลบ้านช่องไม่เน้นการเมืองแบบแบ่งฝักแบ่งฝ่าย แต่ทำหน้าที่เป็นผู้ประสานและอำนวยความสะดวกให้ประชาชนเข้าถึงกระบวนการตัดสินใจอย่างเป็นธรรมและเท่าเทียม การประชาคมหมู่บ้าน การจัดเวทีระดมความคิดเห็น การให้อำนาจตัดสินใจอยู่ที่ชุมชน และการสร้างการเรียนรู้ทางการเมืองในระดับชุมชน ล้วนเป็นกลไกสำคัญที่เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและตรวจสอบการทำงานของเทศบาล นำไปสู่การเพิ่มความโปร่งใส ลดการทุจริต และสร้างการพัฒนาอย่างเท่าเทียมและยั่งยืนของชุมชน

ดังนั้นแล้ว นวัตกรรมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการปกครองท้องถิ่นนี้จึงมิได้เกิดจากนโยบายที่สั่งจากเบื้องบน หากแต่เป็นผลจากการ “คิด-ทำ-แก้ไข” ร่วมกันระหว่างผู้นำกับประชาชน ภายใต้บริบทของวัฒนธรรมท้องถิ่น ความเป็นเจ้าของพื้นที่ และจิตสำนึกของการมีส่วนร่วม ซึ่งทั้งหมดนี้ได้หล่อหลอมให้บ้านช่องเป็นตัวอย่างของการปกครองท้องถิ่นที่ขับเคลื่อนด้วยพลังของประชาชนเป็นนวัตกรรมที่สะท้อนความสำเร็จของชุมชนในการมีส่วนร่วมในการปกครองท้องถิ่น

อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษานวัตกรรมทางสังคมจากรากหญ้ากับการมีส่วนร่วมในการปกครองท้องถิ่นเทศบาลตำบลบ้านช่อง ผลการศึกษาได้สะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการของ “นวัตกรรมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการปกครองท้องถิ่น” ซึ่งมีได้จำกัดอยู่เพียงการเปิดพื้นที่ให้ประชาชนแสดงความคิดเห็นหรือเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมืองใน

เชิงสัญลักษณ์เท่านั้น แต่ยังคงครอบคลุมถึงการมีบทบาทเชิงรุกในการร่วมวางแผน กำหนดทิศทาง และตรวจสอบ การดำเนินงานของหน่วยงานภาครัฐในระดับเทศบาลอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ อันเป็นการเปลี่ยนผ่านจากการมีส่วนร่วมเชิงรับ ไปสู่การมีส่วนร่วมเชิงรุก

การที่เทศบาลตำบลบ้านช่องแสดงให้เห็นถึงการพัฒนา “กลไกนวัตกรรมทางสถาบัน” (Institutional Innovations) ที่สนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในลักษณะใหม่ ทั้งการจัดตั้งเวทีวางแผนร่วม การใช้ระบบ ข้อมูลเปิด (Open Data) เพื่อส่งเสริมความโปร่งใส และการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ระดับชุมชน ได้สะท้อนถึง การสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง ไม่ใช่เพียงเฉพาะช่วงวาระการเลือกตั้งหรือการจัด ประชุมตามกรอบกฎหมาย

นอกจากนี้ ภาวะผู้นำของผู้บริหารท้องถิ่นยังมีบทบาทเป็น “ผู้ส่งเสริมนวัตกรรม” (Innovation Enabler) โดยแสดงให้เห็นถึงแนวทางการบริหารแบบมีส่วนร่วม (Participatory Governance) ซึ่งไม่ เพียงแต่อยู่บนฐานของอำนาจตามกฎหมายเท่านั้น แต่เป็นการยอมรับและเชื่อมั่นในศักยภาพของประชาชนใน การร่วมพัฒนาชุมชนอย่างแท้จริง ซึ่งส่งเสริมกระบวนการตัดสินใจแบบมีส่วนร่วมที่ลึกซึ้งและมีประสิทธิภาพ

นวัตกรรมการมีส่วนร่วมที่พบในบ้านช่องยังมีมิติด้าน “การปรับโครงสร้างอำนาจในระดับพื้นที่” (Territorial Power Redistribution) กล่าวคือ เทศบาลมิได้เป็นเพียงผู้ควบคุมทรัพยากรหรือกำหนด นโยบายแต่เพียงฝ่ายเดียว หากแต่เปลี่ยนบทบาทตนเองให้กลายเป็น “ตัวกลางประสาน” (Facilitator) ระหว่าง กลุ่มภาคประชาชน องค์กรภาคเอกชน และสถาบันภาครัฐระดับสูง ส่งผลให้เกิดเครือข่ายความร่วมมือที่ไม่ขึ้นต่อ โครงสร้างราชการแบบเดิม ซึ่งถือเป็นมิติใหม่ของการมีส่วนร่วมในบริบทการปกครองท้องถิ่นของไทย

สุดท้าย การมีส่วนร่วมในบ้านช่องยังมีมิติของ “วัฒนธรรมการเมืองเชิงสร้างสรรค์” (Constructive Political Culture) ซึ่งเกิดจากการสะสมทุนทางสังคมและวัฒนธรรมภายในชุมชน โดยเฉพาะการฟื้นฟูและใช้ วัฒนธรรมไทยพวนเป็นเครื่องมือในการสร้างอัตลักษณ์ร่วมและความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน ส่งผลให้การมีส่วนร่วม มิใช่เพียงการตอบสนองต่อกลไกของรัฐ แต่เป็นกระบวนการที่ฝังลึกในชีวิตประจำวันของคนในชุมชน ซึ่งช่วย เสริมสร้างฐานทางสังคมให้กับนวัตกรรมและกระบวนการมีส่วนร่วม กล่าวได้ว่าการบูรณาการระหว่าง “ผู้นำ- ชุมชน-วัฒนธรรม” ได้ก่อให้เกิดพลวัตของนวัตกรรมทางสังคมในระดับท้องถิ่นที่มีความยั่งยืนและสอดคล้องกับ บริบทเฉพาะของพื้นที่

ข้อเสนอแนะ

ในการเสริมสร้างนวัตกรรมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการปกครองท้องถิ่นอย่างเป็นระบบและ ยั่งยืน โดยมีข้อเสนอแนะในระดับนโยบาย ดังนี้

1. การจัดทำกรอบนโยบายว่าด้วย “การมีส่วนร่วมเชิงนวัตกรรม” โดยการกำหนดกรอบนโยบาย ระดับชาติเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในฐานะ “ผู้ร่วมออกแบบนโยบาย” ไม่ใช่เพียง “ผู้รับฟัง ความคิดเห็น” โดยเน้นแนวทางที่เปิดโอกาสให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถออกแบบกลไกการมีส่วนร่วม และกำหนดตัวชี้วัดที่เหมาะสมกับบริบทของตนเองอย่างยืดหยุ่น

2. บูรณาการการมีส่วนร่วมเข้าสู่การประเมินสมรรถนะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยกำหนดให้ การประเมินผลสัมฤทธิ์ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องมีการประเมิน “ดัชนีนวัตกรรมการมีส่วนร่วม” ซึ่ง ครอบคลุมในประเด็นประสิทธิภาพของกลไกการมีส่วนร่วม ความต่อเนื่องในการดำเนินการ และระดับอิทธิพลของ ประชาชนต่อการตัดสินใจเชิงนโยบาย เป็นต้น

3. สนับสนุนการกระจายอำนาจและทรัพยากรเพื่อเสริมสร้างกลไกการมีส่วนร่วมถาวรในระดับพื้นที่ โดยการสนับสนุนงบประมาณที่ยืดหยุ่นให้ท้องถิ่นสามารถจัดตั้งเวทีภาคประชาชนอย่างถาวร ดำเนินการอย่าง ต่อเนื่อง และพัฒนาศักยภาพของเจ้าหน้าที่รัฐให้มีความเข้าใจในหลักการของประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม

(Deliberative Democracy) สะท้อนถึงความเป็นพลเมืองในระบบประชาธิปไตย เพื่อให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการปกครองท้องถิ่นอย่างแท้จริงและยั่งยืน

4. ส่งเสริมการสร้างกลไกการรวมกลุ่มขององค์กรชุมชนในลักษณะที่หลากหลายและครอบคลุมทุกมิติของการพัฒนา ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม สุขภาพ และสิ่งแวดล้อม โดยมุ่งเน้นการพัฒนาศักยภาพผู้นำในแต่ละกลุ่มองค์กรอย่างต่อเนื่อง ควบคู่กับการสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมที่มีความต่อเนื่องและยั่งยืน ทั้งนี้ เพื่อนำไปสู่การเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มองค์กร และพัฒนาโครงสร้างความร่วมมือในรูปแบบของเครือข่ายพันธมิตรที่มีความเป็นเอกภาพ เพื่อเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีบทบาทในการขับเคลื่อนกิจกรรมการพัฒนาในระดับพื้นที่อย่างมีส่วนร่วมและสอดคล้องกับบริบทของชุมชนอย่างแท้จริง

Reference

- Ban Song Sub-district Municipality. (n.d.). *Ban Song Sub-district Municipality*.
<https://tambonbansong.go.th/>
- Burikul, T. (2009). *kānmī sūanrūam khōng prachāchon nai krabūankān nayōbāi sāthārana*. [Public participation in public policy processes] Nonthaburi: King Prajadhipok's Institute.
- Hanharuethaiwan, P., Piamphongsant, P., & Krueanuan, C. (2020). GRASSROOTS Social Innovation and Eastern Local Community Development. *Nakhon Lampang Buddhist College's Journal*, 9(3), 71–85.
- Kanchanachitra, C. & Imm-emm, V. (2001). *nawattakam sangkhom : kānhai khwāmmāi læ laksana kitčhakam nai prathēt Thai*. [Social innovation : definition and key features in Thailand] Health Systems Research Institute (HSRI).
<https://kb.hsri.or.th/dspace/handle/11228/1247>.
- Ketsuwan, N. (2018). *sō won rūam phāk prachāchon fanfūrang thī hāi pai nai kāo thī yingyai khōng phāk tawan 'ōk*. [Civil Society Participation: The Missing Cog in the Eastern Region's Great Step] Nisitjournal.
https://nisitjournal.press/2018/06/30/eec_people_participation/
- Khao Hin Sorn Royal Development Study Center. (n.d.). *mūbān khayāi phon rōp sūn suksā kānphatthanā khao hin sō 'on 'annūrang māčhāk phrarāčhadamri tambon bānsa 'ong*. [Village expansion around the Khao Hin Sorn Royal Development Study Center, Ban Song Subdistrict] <https://www.khaohinsorn.com/ตำบลบ้านช่อง/>
- Khutrakun, A. (2010). *Social Innovation: Case Studies of Local initiatives in Northern Thailand*. (Doctoral Thesis) National Institute of Development Administration.
- McKeown, M. (2008). *The Truth About Innovation*. London, UK: Prentice Hall.
- Office of the Decentralization to the Local Government Organization Committee. (n.d.). *kānmī sūanrūam khōng prachāchon kap kārok ra čhā ya'am nā čhō*. [public participation] <https://drive.google.com/file/d/1vhOmVCGvi0GtnmIBiyieJG-MW6bzIXfK/view>
- Praditsil, C., Saensanoh, C., Archeewa, P., & Kaewpitak, U. (2020). *kānmūang samānachan læ kānčhatkān pokkrōng thōngthin bāp mai bon pratyā khōng sētthakit phōphiang læ sāt phra rāchā : kōranī suksā 'ongkōn pokkrōng thōngthin nai phāk tawan 'ōk*. [Local Governance and Politics According to Sufficiency Economy Philosophy and King Bhumibol's Science: a case study of local government organizations in the eastern region] Bangkok: Thailand Science Research and Innovation.

-
- Thongmak, S. & Angasinha, C. (2017). Social Innovation for Living Standard Improvements of Dual Non-Citizens Living Along the Thai-Myanmar Border, Kanchanaburi Province. *SDU Research Journal*, 13(3). 165–186.
- Wibulpolprasert, S. (2003). *nawattakam sangkhom : thāng līrak phūa prathēt Thai yū rōt*. [Social Innovation: An Alternative for Thailand's Survival] Nonthaburi: Health Systems Research Institute.
- Wongmulithikorn, N., Kaewthip, S., Tantra, T, & Suthijari, J. (2019). Social Innovation for Local Development Promoted and Supported by Subdistrict Municipalities in Chiang Mai. *Academic Journal of MBU Lanna* 8(2), 42-51.